

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.36>

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Кубрак Р.М.,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника Територіально
відокремленого відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
orcid.org/0000-0002-9912-098X

Малишко М.Г.,

Заступник начальника Територіально
відокремленого відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
orcid.org/0000-0001-9185-0120

Кубрак Р.М., Малишко М.Г. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні.

Авторами проведено аналіз кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. На підставі дослідження статистичних даних визначено найбільш поширені кримінальні правопорушення вказаного виду, встановлено процентне співвідношення показників за видами правопорушень.

Складено загальний кримінологічний портрет суб'єкта кримінального правопорушення вказаного виду. На цій підставі встановлено, що наркозлочини в Україні найчастіше вчиняються повнолітніми особами чоловічої статі, процент жіночої злочинності даного виду та неповнолітніх є незначний. Зазначене вказує на тотожність окремих характеристик суб'єкта наркозлочинів з суб'єктами інших кримінальних правопорушень у цілому. Акцентовано увагу на наявність серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співробітників деяких правоохоронних органів, з-поміж них визначено ті, в структурі яких встановлено найбільшу кількість правопорушників.

Авторами статті звернено увагу на неповнолітніх суб'єктів вчинення наркозлочинів, проведено аналіз їх соціально-демографічних характеристик, визначено процентне співвідношення їх кількості із загальною чисельністю суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Визначено види наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, які найчастіше вилучались як предмети протиправної діяльності під час вчинення кримінальних правопорушень.

За результатами вивчення висвітлених у статті питань, авторами визначено основні складові характеристики наркозлочинності, констатовано нагальну необхідність їх урахування при розробці та проектування напрямів запобігання і протидії. При цьому акцентовано увагу на необхідності спрямувати їх відносно осіб, які є типовими суб'єктами наркозлочинів.

Також автори дійшли висновку, що запобігання повинно проводитися не тільки в кримінальному середовищі, в установах виконання покарань, а й в соціальному оточенні суб'єктів кримінальних правопорушень вказаного виду.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, наркозлочинність, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, суб'єкт злочину.

Kubrak R.M., Malysenko M.G. Analysis of certain component characteristics of drug crime in Ukraine.

The authors conducted an analysis of quantitative and qualitative indicators of criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. Based on the study of statistical data, the most common criminal offenses of the specified type were determined, and the percentage ratio of indicators by types of offenses was established.

A general criminological portrait of the subject of the specified type of criminal offense was compiled. On this basis, it was established that drug crimes in Ukraine are most often committed by male adults, the percentage of female crime of this type and minors is insignificant. This indicates the identity of individual characteristics of the subject of drug crimes with the subjects of other criminal offenses in general. Attention was focused on the presence of employees of some law enforcement agencies among the persons who committed criminal

offenses, among them those with the largest number of offenders were identified.

The authors of the article drew attention to minor subjects of drug crimes, analyzed their socio-demographic characteristics, determined the percentage ratio of their number to the total number of subjects of criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors.

The types of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, which were most often seized as objects of illegal activity during the commission of criminal offenses, were determined.

Based on the results of the study of the issues covered in the article, the authors identified the main components of drug crime, and stated the urgent need to take them into account when developing and designing prevention and countermeasures. At the same time, attention is focused on the need to direct them to persons who are typical subjects of drug crimes.

Also, the authors came to the conclusion that prevention should be carried out not only in the criminal environment, in institutions for the execution of punishments, but also in the social environment of the subjects of criminal offenses of this type.

Key words: criminal offenses, drug crime, narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, the subject of the crime.

Постановка проблеми. Тривалий час наркозлочинність в Україні має перманентний характер, вирізняється високими кількісними показниками. Всього протягом 2001 – 2021 р. на території України зареєстровано 922281 кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [1, с. 161]. Щорічно в Україні реєструється близько 30 тис. кримінальних правопорушень такого характеру, понад 500 з них вчинено у складі організованої групи чи злочинної організації.

Стан опрацювання цієї проблематики. Наркозлочинність і заходи протидії постійно перебували в полі зору українських та зарубіжних вчених. Серед них заслуговують на увагу роботи Є.О. Гладкової [2], Я.В. Ступника, О.В. Білаша, Ю.Ю. Варги [3], Р.М. Кубрака, В.В.Леня [4], І.І. Митрофанова [5] А.П. Закалюка, О.Г. Кулика [6] та інших. Проте дослідження характеристик наркозлочинності, заходів протидії, вивчення характеристик особи наркозлочинця, залишилось за межами інтересів більшості досліджень або досліджувалось фрагментарно. Вказане обумовило появу даної праці.

Метою статті є аналіз окремих показників наркозлочинності в Україні та характеристик

суб'єкта кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, її місце в структурі злочинності у цілому.

Виклад основного матеріалу. Наркозалежність окремих осіб набула рівня проблем державного характеру з XIX ст. внаслідок поширення медичного застосування препаратів та речовин, що містили наркотики. Формуванням усвідомлення суспільства проблемності поширення наркотизму серед населення внаслідок виникнення ряду супутніх проблем призвело до необхідності обмеження та державного регулювання обігу вказаних речовин і медичних препаратів на їх основі. Запровадження обмежень призвело до переходу легального виготовлення та розповсюдження наркотичних речовин до тінювих та протизаконних форм вказаної діяльності і породження наркобізнесу та наркозлочинності.

Наркозлочинність в Україні, як і у всьому світі, є гострою соціальною проблемою, що носить тривалий характер і має соціально-психологічні, соціально-медичні, кримінологічні, економічні передумови. При цьому слід зауважити, що обставини вчинення кримінальних правопорушень, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачені статтями 305 – 320 Кримінального кодексу (далі – наркозлочини) вирізняються мінливістю і високим рівнем адаптивності, що полягає в зміні умов виготовлення, винайдення більш дешевих синтетичних наркотичних речовин, прекурсорів та їх аналогів, впровадження різних способів транспортування (контрабанди) і розповсюдження серед споживачів.

За твердженням окремих дослідників щорічний обсяг наркоторгівлі перевищує більш 400 млрд. дол. США, або 8% обсягу світової торгівлі [6, с. 57].

В Україні з 2013 р. по 2022р., незважаючи на загальну тенденцію зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, зокрема 2013р. зареєстровано 563560 кримінальних правопорушень; 2014р. – 529139; 2015р. – 565182; 2016р. – 592604; 2017р. – 523911; 2018р. – 487133; 2019р. – 444130; 2020р. – 360622; 2021р. – 321443[7], спостерігається динаміка збільшення кількості зареєстрованих наркозлочинів. Так у 2013р. зареєстровано 32861 наркозлочин, що становить 5,83% від загальної кількості вчинених (зареєстрованих) кримінальних правопорушень; 2014р. – 30494 і 5,76% відповідно, 2015р. – 25139 (4,45%); 2016р. – 22767 (3,84%); 2017р. – 28664 (5,47%); 2018р. – 26466 (5,43%); 2019р. – 28155 (6,45%); 2020р. – 27569 (7,64%); 2021р. – 28544 (8,88%) [7]. Таким чином протягом 9 років при загальній

динаміці зменшення на 43% загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень питома вага наркозлочинів збільшилась на 3%, але в кількісному відношенні зменшилась на 4 тис. і вони посідають третє місце у загальній структурі злочинності. Водночас слід зважати на той факт, що офіційна статистика не відображає в повній мірі реального стану вчинення таких діянь, оскільки їм притаманний здебільшого високий або середній рівень латентності.

Також необхідно зазначити, що у 2016р. – виявлено 12034 особи, які вчинили наркозлочини, що, в свою чергу, становить 12,12% від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; в 2017р. – 17223 або 14,60% відповідно; 2018р. – 14499 (12,38%); 2019р. – 14369 (12,05%); 2020р. – 13193 (12,93%); 2021р. – 12560 (12,71%) [7], тобто серед виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, кожна 8 особа вчинила наркозлочин. При цьому необхідно відмітити загальну тенденцію щодо порівняно незначного зменшення чисельності виявлених осіб, які вчинили наркозлочини, при незначному коливанні їх процентного співвідношення із загальною кількістю виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Значно зменшилась і в кількісному і в процентному співвідношенні чисельність наркозлочинів, вчинених особами, що раніше притягувались до кримінальної відповідальності. Так у 2013р. зареєстровано 8818 наркозлочинів, що вчинені особами, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності, і відповідно становило 26,83% від загальної кількості вчинених (зареєстрованих) таких кримінальних правопорушень; 2014р. – 8419 і 27,61% відповідно, 2015р. – 6417 (25,53%); 2016р. – 4162 (18,28%); 2017р. – 6236 (21,76%); 2018р. – 5781 (21,84%); 2019р. – 5182 (18,41%); 2020р. – 4228 (15,34%); 2021р. – 4012 (14,06 %) [7]. Тобто в середньому кожна 4-5 особа, яка вчинила кримінальні правопорушення вказаного виду, раніше притягувалась до кримінальної відповідальності.

Необхідно відмітити збільшення протягом досліджуваного періоду в понад 2 рази і у кількісному і в процентному співвідношенні кримінальних правопорушень вчинених групою осіб, а саме: 2013р. – 540 (1,64%); 2014р. – 597 (1,96%); 2015р. – 549 (2,18%); 2016р. – 237 (1,04%); 2017р. – 438 (1,53%); 2018р. – 740 (2,80%); 2019р. – 772 (2,56%); 2020р. – 1301 (4,72%); 2021р. – 1249 (4,38%) [7].

За результатами досліджень, проведених 1991-2004 рр. серед викритих наркозлочинів понад 46% становили групові, а серед останніх більше як одна шоста припадала на організовані злочинні групи [6, с.31]. Виходячи з отриманих

результатів за досліджений нами період питома вага наркозлочинів вчинених групою осіб у порівнянні з періодом 1991 – 2004 рр. значно скоротилась.

Серед суб'єктів наркозлочину переважають особи у віці від 29 до 39 років, що становить понад 40% від загальної кількості наркозлочинців, найменш чисельні групи осіб у віці від 14 до 17 років і від 55 і більше років. Жінки, як суб'єкти наркозлочинів, становлять близько 10% від кількості осіб, що вчинили кримінальні правопорушення вказаного виду.

При цьому слід відмітити, що частка наркозлочинів, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку або за їх участі серед загальної кількості кримінальних правопорушень вказаного характеру вирізняється порівняно невисокими чисельними показниками та процентним співвідношенням із загальною кількістю зареєстрованих наркозлочинів. Так у 2013р. зареєстровано 383 кримінальні правопорушення, що становило 1,64% від загальної кількості зареєстрованих наркозлочинів, 2014р. – 265 (0,87%), 2015р. – 257 (1,02%), 2016р. – 126 (0,55%), 2017р. – 175 (0,61%), 2018р. – 186 (0,70%), 2019р. – 117 (0,42%), 2020р. – 257 (0,93%), 2021р. – 237 (0,83%) [7].

За результатами нашого дослідження також встановлено, що серед виявлених осіб, які вчинили наркозлочини у середньому близько 1% становлять неповнолітні особи. Зокрема, у 2016р. із загальної кількості – 12034 виявлених осіб, які вчинили наркозлочини, 119 або 0,99% складають неповнолітні, 2017р. – 17223 і 152 і 0,88% відповідно, 2018р. – 14499 і 106 (0,73%), 2019р. – 14369 і 114 (0,79%), 2020р. – 13193 і 103 (0,78%), 2021р. – 12560 і 108 (0,86%) [7]. Жінки серед «наркозлочинців» становлять у середньому 11% їх загальної чисельності або близько 1600 осіб.

За результатами нашого дослідження також визначено, що серед осіб чоловічої, жіночої статі та неповнолітніх, затриманих за вчинення наркозлочинів, переважна більшість тих, що вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 309 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту», що становить у середньому 78% від загальної сукупності вказаних правопорушень, а також передбачені ст. 310 КК України «Посів або вирощування снотворного маку чи конопель», їх частка у середньому становить 12% вчинених наркозлочинів.

Протягом 2020р. та 2021р., спостерігається значне збільшення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили наркозлочини, передбачені ст. 307 КК України «Незаконне виробництво,

виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» та їх процентна частка в загальній кількості неповнолітніх, які вчинили наркозлочини. Так у 2016р. виявлено 4 особи, що становить 1,14% від загальної кількості осіб, які вчинили кримінальне правопорушення передбачене ст. 307 КК України і 3,36% від загальної кількості неповнолітніх, які вчинили наркозлочини, 2017р. – 8 (0,71%) і 5,26% відповідно, 2018р. – 13 (1,27%) і 12,26%, 2019р. – 13 (1,15%) і 11,40%, 2020р. – 24 (1,77%) і 23,30%, 2021р. – 39 (2,67%) і 36,11% [7]. Таку тенденцію ми пов'язуємо зі збільшенням кількості випадків залучення неповнолітніх осіб до роздрібного збуту синтетичних наркотичних засобів і психотропних речовин споживачам, а також зі здешевленням їх виробництва та підвищенням попиту на них.

Також необхідно зазначити, що серед осіб, які затримувалися за вчинення наркозлочинів, є співробітники правоохоронних органів, зокрема у 2016 р. затримано 23 особи; 2017р. – 20, 2018р. – 19, 2019р. – 26, 2020р. – 32, 2021р. – 57 [7]. Переважна більшість цих осіб проходила службу в Національній поліції та Державній кримінально-виконавчій службі України.

Протягом 2013-2021рр. як предмети кримінальних правопорушень найбільше вилучено наркотичних засобів – 49340,1 кг, серед яких переважають канабіс та макова солома. Протягом 2020-2021рр. значно збільшились об'єми вилучення героїну, кокаїну та метадону, зокрема: героїну – з 3728,0 гр. у 2013 р. до 572337,041 гр. у 2020 р. та 700006,7028 гр. у 2021р.; кокаїну – з 284,0137 гр. у 2014 р. до 165960,0419 гр. у 2020 р. та 166729,2304 гр. у 2021р.; метадону – з 354,0 гр. у 2013 р. до 7450,7294 гр. у 2020 р. та 29225,0664 гр. у 2021 р. [7]. Здебільшого це пов'язано зі збільшенням доступності та поширеності даного виду наркотичних засобів, а також з вдосконаленням заходів протидії наркозлочинності.

Серед прекурсорів найбільше вилучено ангідрит оцтової кислоти, соляна, сірчана кислоти та ацетон. Протягом 2020 – 2021рр. значно збільшилось вилучення вказаних прекурсорів з 748 гр. у 2013 р. до 1309,6405 гр. у 2021 р. та з 1322 л. у 2013 р. до 2906,3125 л. у 2021 р. [7]. Вилучені психотропні речовини здебільшого представлені амфетаміном.

В кримінологічній літературі неодноразово відмічалось, що наркотичне або психотропне сп'яніння особи є суспільно небезпечними детермінантами вчинення кримінальних правопорушень майнового чи насильницького характеру. Так у 2001 р. засуджено 6018 осіб, які вчинили злочин у стані наркотичного сп'яніння,

2002р.– 1520, 2002р.– 1520, 2003р.– 912, 2004р.– 723, 2005р.– 552, 2006р.– 523, 2007р.– 576, 2008р.– 537, 2009р.– 563, 2010р.– 542, 2011р.– 602, 2012р.– 723, 2013р.– 448, 2014р.– 297, 2015р.– 230, 2016р.– 175, 2017р.– 196, 2018р.– 207, 2019р.– 216, 2020р.– 388, 2021р.– 334 [7].

Висновки. Наркозлочинність є глобальною проблемою сучасності і потребує глибокого вивчення її характеристик для створення кримінологічного прогнозування, планування заходів протидії.

За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що протягом 2013-2021 рр. кількість наркозлочинів, які щорічно реєструються, зменшилась на 4 тис., але в процентному співвідношенні із загальною кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень відбулося їх збільшення на 3 %, при цьому за сукупністю вони посідають третю позицію у загальній структурі злочинності. Слід вказати, що наркозлочинність вирізняється високим рівнем латентності.

Особи, які вчинили наркозлочини, є чисельною категорією правопорушників і становлять від 12% до 14% загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, або кожна 8 особа.

У середньому 24% - 26% наркозлочинів вчиняється особами, які раніше притягувалась до кримінальної відповідальності, що вказує на високий рівень рецидиву.

Протягом досліджуваного періоду в більш ніж 2 рази, з 540 до 1249, збільшилось чисельність наркозлочинів вчинених групою осіб.

Суб'єктом наркозлочину переважно є повнолітня особа чоловічої статі у віці від 29 до 39 років. Серед наркозлочинців особи у віці від 14 до 17 років і від 55 і більше років є нечисельними групами. Жінки становлять близько 11%, а неповнолітні - 1% від загальної кількості суб'єктів кримінальних правопорушень вказаного типу. Необхідно зазначити, що щороку за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів та психотропних речовин, затримується від 19 до 57 співробітників правоохоронних органів. Переважна більшість цих осіб проходила службу в Національній поліції та Державній кримінально-виконавчій службі України.

Протягом 2013-2021рр., як предмети кримінальних правопорушень, найбільше вилучено наркотичних засобів – 49340,1 кг, серед яких переважають канабіс та макова солома. В 2020р та 2021рр. значно збільшились об'єми вилучення героїну, кокаїну та метадону. Протягом 2020 – 2021рр. значно збільшилось вилучення таких прекурсорів як ангідрит оцтової кислоти, соляно сірчана кислоти та ацетон і психотропних речовин, здебільшого амфетаміну.

Суспільна небезпечність наркозлочинності полягає ще й у тому, що наркоманія детермінує вчинення особами інших кримінальних правопорушень на тлі абстиненції, або з метою отримання коштів незаконними способами для придбання наркотичних засобів. Наркотичне або психотропне сп'яніння особи є суспільно небезпечними детермінантами вчинення кримінальних правопорушень майнового чи насильницького характеру. Щорічно реєструється понад 300 таких кримінальних правопорушень.

Неповнолітні, як і дорослі, найчастіше вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані з виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, передбачені ст.309 КК України, тобто для їх власного або групового вживання.

У контексті розгляду вказаних питань доцільно звернути увагу насамперед на той факт, що протягом останніх років спостерігається динаміка збільшення процентної частки неповнолітніх серед осіб, які вчинили наркозлочини, передбачені ст.307, 309 КК України. Деякі показники вирости удвічі.

Виходячи з вище зазначених характеристик наркозлочинності доходимо висновку, що заходи попереджувального впливу повинні спрямовуватись пріоритетно безпосередньо на суб'єкта наркозлочинів не тільки в кримінальному середовищі, в установах виконання покарань, а й в соціальному оточенні суб'єктів кримінальних правопорушень вказаного виду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В'юник М.В. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали)/ М.В.В'юник, М.В.Карчевський, О.Д.Арланова; упоряд. Ю.В.Баулін. Харків: Право, 2020. 212 с.
2. Гладкова, Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 462 с.
3. Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія): навч. посібник / Я.В. Ступник, О.В. Білаш, Ю.Ю. Варга та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 308 с.
4. Кубрак Р.М., Лень В.В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. 272с.
5. Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочин: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
6. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник/А.А.Бова, В.І.Женунтій, А.П.Закалюк, О.Г.Кулик, П.П.Михайленко, А.В.Науменко. За заг ред. А.П.Закалюка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 296 с.
7. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 15.06.2022).